

OPTIMIZAM SEĆANJA

Autorke (po starosti, u neznatnim nijansama):
Milena Petrović (sada Mihaljčić)
Gordana Ljubić (dodato Savin)
i Dragana Kaličanin (sada Čulić)

Kada smo dobile zadatak, koji smo prihvatile sa zadovoljstvom, da napišemo neka svoja sećanja za Zbornik, prvo nam je pao na pamet Jovan Ćirilov koji je svojevremeno, ono o čemu mi sada pišemo, lepo formulisao kao *optimizam sećanja*. Nedavno, u Kulturnom dodatku *Politike*, u rubrici *Kultura sećanja*¹ pročitale smo, povodom ovogodišnjeg *Mikser* festivala, razmišljanje umetnika Mrđana Bajića: „Voleli je ili ne, ta država je postojala sa svim njenim herojima, ritualima, sletovima i svim ostalim čemu možemo da se smejemo ili da za tim plaćemo. To ne umanjuje činjenicu da su svi oni koji su u njoj živeli dobili neko zajedničko parče uspomena, možda moralnih načela, i parče detinjstva i mladosti koje se ne može samo baciti.“

O tom „zajedničkom parčetu uspomena“, zbog čega je najprimerenije da se o njemu piše barem u tri ruke, kao što je naš slučaj, zbog optimizma kojim smo bili nošeni, a sada ovim konkretnim povodom nanovo poneti, a i zbog nekih emocija koje bolje izražavaju umetnici (pa otuda navedeni citat), prepričaćemo događaje koji su se desili, a koje će mnogi doživeti kao bajku. Za nas, to danas nedvosmisleno znamo da jeste bila bajka.

I tako...bila jednom jedna ekskurzija... čini nam se, decembar 1978. Mi, tada tek upisani studenti na prvu godinu Organizacije scenskih i kulturno-umetničkih delatnosti, na sastanku Grupe², saznajemo od starijih kolega da je u budžetu Katedre ostao novac za unapređenje nastave... Pojedini profesori želeli su da se kupe knjige i časopisi, drugi su predlagali studijsko putovanje. Mladi, ambiciozni, buntovni, što je lepota mladosti i duha koji je i tada pro-

1 „Štafeta kao igračka-plačka“, Gordana Popović, *Politika*, 21.05.2011.

2 O suštinskim pitanjima nastave odlučivalo se na sastancima Veća grupe – što je podrazumevalo sve članove Katedre i delegate studenata svih godina. O izuzetno važnim pitanjima odlučivalo se na Zboru grupe koji su činili svi profesori, saradnici i studenti, kao i profesori drugih katedri koji učestvuju u nastavnom programu. Istinsko učešće studenata u upravljanju – mnogo pre Bolonje i malih prava koje danas dobijaju studentski predstavnici.

vejavao našim Fakultetom, samouvereni i „samoupravni“, misleći da se svet vrti oko nas, sazvali smo sastanak studenata svih godina da bismo zajedno doneli odluku. Među najglasnijima za opciju studijskog putovanja, su, naravno, brucoškinje. Argumenti su iznošeni i za jednu i drugu opciju. Demokratskom većinom izglasali smo odluku o odlasku na studijsko putovanje u proleće sledeće godine u trajanju od 10 dana.

Mlada asistentkinja Milena Dragičević ambiciozno i studiozno pripremila je program našeg putovanja za koje smo svi međusobno govorili „ekskurzija“ ni ne sluteći koliko smo daleko od toga bili... Sve smo morali da vidimo, sve da čujemo, svakom zvaničnom razgovoru da prisustvujemo, da se upoznamo sa svim kulturnim, istorijskim i ostalim znamenitostima, a o savremenim umetničkim praksama da i ne govorimo.

Tada sam (G. Ljubić) dobila prvi „organizacioni“ zadatak da nađem turističku agenciju koja će za tu sumu novca moći da obezbedi kompletan aranžman. Putovali smo u organizaciji, ako me sećanje dobro služi, Jugoagenta i Zeta-transa, a ja sam naravno u pravom smislu reči bila tehnički vođa puta.

Bilo je to nezaboravno, naporno, čudesno putovanje po jednoj tada lepoj našoj domovini/deželi, koju danas nazivamo regionom, i kojeg se i sada sa radošću sećamo. A za nas buduće organizatore, kulturologe, dragoceno.

U autobusu nas je bilo pedesetak... i kao na svakoj ekskurziji pevalo se iz sveg glasa... „novi talas“ je već rođen, ali tek u povelju, pa je dominirao rok reper-toar i neminovne ekskurzijske pesme starogradskog repertoara.

Prva stanica – Banja Luka, poseta pozorištu, kulturnom centru Banski dvor, šetnja do Vrbasa i nakon spavanja, već sledećeg dana idemo u Zagreb. Dočekuje nas upravnik, tada nove, najmodernije koncertne dvorane u Jugoslaviji, *Vatroslav Lisinski*. Posle priče o Dvorani dobijamo poziv da prisustvujemo rok operi *Grička vještica*, jugoslovenskom kulturnom hit događaju sa pevačkim zvezdama, Radojkom Šverko i Josipom Lisac³. Tada po prvi put otkrivamo neke nove mogućnosti animacije kroz upoznavanje sa radom Kluba ljubitelja glazbe koji, kao što mu ime kaže, okuplja zaljubljenike u klasičnu muziku, i za njih organizuje putovanja na koncerte po Jugoslaviji i širom Evrope (na operске svečanosti u Veroni i Novogodišnji koncert u Beču). Družimo se sa studentima Akademije dramskih umjetnosti...

3 U to vreme u Hrvatskoj stvaraju imena kao što su Karlo Metikoš, Ivica Krajač, Miljenko Prohaska, utemeljivači zagrebačke škole mjuzikla i rok opere.

Ispred Akademije dramskih umjetnosti u Zagrebu april 1979.
(čuče: Nevena Nikitin, Snežana Bradić, Miroslava Jovanović; stoje:
Vesna Đukić, Lada Kapičić, Vladimir Protić, Dragiša Ćurguz,
Dragana Kaličanin, Rukija Divanović, Ljuba Đaković, Gordana Ljubić, Milena
Dragičević, Milena Petrović, Dušan Sarač, Milan Medić i Dragutin Marković)

A onda destinacija, sasvim neplanirana, ali zahvaljujući kolegama Maji Kostić i sada, nažalost pokojnom Mariju Rosiju – realizovana.

Podčetrtek. Na pola puta između Zagreba i Ljubljane. Slovensko selo? Kao da smo zakoračili u neki drugi svet. Petnaestak kuća, skromne, uredno okrečene, bele sa crvenim crepom, dvorišta čista, ceste asfaltirane, trava pokošena, u prozorima i baštama divno cveće... Na brdu iznad pitoreskni zamak iz 11. veka po kome je naselje i dobilo ime – slovensko ime Podčetrtek je zapravo tokom vekova bio dan četvrtak, sudski i pazarni dan. Seoce iz bajke. Odlazimo do osnovne škole, čuvene po angažmanu svog učitelja i razvijenim nesvakidašnjim aktivnostima i neobičnim radionicama... Na ulazu nas dočekuje robot koji svetli raznobojnim lampicama, sintetizovanim glasom želi dobrodošlicu i obaveštava šta sve treba videti i posetiti... Čudo za našu generaciju koja je znala samo za telefon, šapirografe i pisaće mašine.

A onda kulturni šok. Iz priče našeg domaćina saznajemo da u osnovnoj školi Podčetrtek postoji školska zadruga sa velikim brojem neobičnih radionica. Sve njih vode đaci. *Cvećara Marjetica*, pravi mali rasadnik za proizvodnju cveća, koji služi održavanju školskog vrta i unapređenju hortikulture škole. *Mladi pčelari* koji se brinu o školskom pčelinjaku i saraduju sa pčelarima u selu. Radionica *Poljoprivredne mehanizacije* koja održava vozila i alate. *Mlade domaćice* koje brinu o školskoj kuhinji i kvalitetu hrane i u školi i u svojoj porodici. *Zalogajnica Crvenkapica* koja razvija ugostiteljsku ponudu i prodaje bezalkoholna pića i kolače. Prodavnica *Atomske toplice* nudi učenicima različite potrepštine za higijenu, sportsku opremu i slobodno vreme. Školska knjižara prodaje stare udžbenike, knjige i školski pribor. *Mali suvenir* je grupa učenika koja u saradnji sa turističkom organizacijom pravi suvenire i prodaje ih. Školska pošta radi kao prava pošta u saradnji sa Poštom u Podčetrtku i ima telefonsku govornicu. Školska banka u kojoj učenici štede novac koji mogu da potroše u okviru te školske zadruge. U školi je postojala i radio stanica u čijem su programskom konceptu učestvovali sami učenici, kao i muzej *Kako su živeli deda i baka pre 100 godina*.

Škola je imala i malu socijalnu službu sastavljenu od učenika volontera – dece koja su obilazila stare i nemoćne. Naš domaćin nam je na odlasku ispričao o siromašnoj starici koja je živela sama i kojoj su seljani zajedno sa decom, sakupivši dovoljno para, uspeali da uredi kuću i kupe novu veš mašinu.

Prošetali smo i turističkim stazama po okolini sela koje su uredili i označili đaci mnogo pre no što su postale popularne Evropske staze kulture i programi kulturnog turizma.

Nestvarno... Da li mi živimo u istoj zemlji, bilo je pitanje koje je sigurno ostalo urezano u našem sećanju do današnjih dana...⁴

Put nastavljamo dalje – očekuje nas Emona, o kojoj smo još u osnovnoj školi učili kao starom rimskom naselju na kome je nikla Ljubljana. Za nas, studente, Republička zveza kulture organizovala je fantastičan doček u hotelu „Union“ sa sve posluženjem, a nakon toga je sledio odlično isprogramiran boravak.

4 Danas istražujući po netu o Podčetrtku shvatamo da su to sada savremene „toplice“, wellness i spa centri, sa ogromnom i razvijenom turističkom ponudom, da je naselje u međuvremenu postalo središte Opštine Podčetrtek, a da je po popisu iz 2002. samo naselje imalo 532 stanovnika. Na veb portalu škole sve moderne i aktuelne informacije koje škola nudi svojim učenicima i njihovim roditeljima. O nekadašnjim aktivnostima ne nalazimo ništa.

Idemo sa Mitjom Rotovnikom⁵, sekretarom Zveze, na gradilište *Cankarjevog doma* gde nas dočekuje arhitekta koji do tančina objašnjava buduće mogućnosti jedinstvene dvorane u Sloveniji. Nakon toga, sa Akademije za gledalište, radio, film in televiziju, Marko Marin, profesor Istorije svetske drame, vodi nas kroz Ljubljanu otkrivajući nam skrivene tajne grada.

Te večeri prisustvujemo otvaranju izložbe Barda Lucundusa u Galeriji *Emonska vrata*, a zatim kao gosti Akademije večer provodimo zajedno, u tada najlüksnijem restoranu u Ljubljani, *Pri vitezu*. Sve je toliko savršeno i gostoprimitljivo da se i danas kristalno jasno sećamo čak i pesama koje su se pevale, kao i celokupne atmosfere, a posebno cvičeka koga smo tada prvi put pili.

Stižemo u Poreč u kome je u toku izgradnja „laguna u duginim bojama“, gde se pokazala interesantnom priča sa turističkim predstavnicima o eventualnim mogućnostima kulturnog turizma. Po prvi put smo u Motovunu, srednjevekovnoj istarskoj tvrđavi koja tada još uvek nije mesto filmskog festivala već samo turistička atrakcija, koja pored jedinstvenog pogleda nudi i vino čiji ukus ostaje trajno zabeležen u našem sećanju.

Redaju se gradovi: Rijeka i susret sa profesorima i studentima Organizacije kulturnih delatnosti sa Učiteljskog fakulteta (sa njima ćemo nastaviti saradnju koja će kulminirati susretom diplomiranih studenata OKD u Zagrebu i Zvečevu), zatim Pula i nezaobilazna poseta Areni i atraktivnom turističkom kompleksu Medulin u kome smo bili smešteni.

Jadranskom magistralom spuštamo se u Split, gde obilazimo Dioklecijanovu palatu i posećujemo Organizacioni odbor VIII Mediteranskih igara (MIS) koje su okupile 14 država i 26 sportskih disciplina, najveći broj sportova do tada. Zatim sledi kratak izlet do Trogira, prekrasnog primorskog gradića u kome nam je specijalan vodič Milena Dragičević koja je tu rođena.

Već sutradan smo bili u Zeničkom pozorištu gde nam je domaćin bio Radovan Marušić, gde znamo da smo gledali predstavu, ali se ne sećamo koju.

Sigurne smo da smo zaboravile mnogo toga, da obilazak gradova nije išao navedenim redosledom i da smo ponete *optimizmom sećanja* stvari predstavile lepšim nego što jesu. Mnogo toga je zaboravljeno, ali smo se, podstaknute raspravom kakvi su današnji mladi, setile onoga što je sledilo – naših istraži-

5 Od otvaranja Cankarjevog doma do danas Mitja Rotovnik je upravnik, visoko cenjen kao jedan od najboljih menadžera u kulturi Slovenije.

I zato... bila jednom jedna istraživačka akcija, *Titovim putem 79 – kulturološki program*, kojoj je prethodio interesantan splet događaja. Naime, *Politikin Magazin* je u proleće 1979. objavio zanimljiv tekst o *Mladim istraživačima Srbije*. Pripadali smo generaciji koja se mrštila na omladinske radne akcije – tu vrstu aktivizma doživljavali smo kao nešto anahrono, što po kodu pripada generaciji naših roditelja. U spomenutom napisu u *Politikinom Magazinu* *Mladi istraživači Srbije* su prikazani kao savremena organizacija koja mladima pruža šansu da budu korisni društvu, ali ne fizičkim radom, već svojim stručnim znanjem. Postojali su mladi stomatolozi koji su išli po udaljenim selima, mladi veterinari koji su vakcinisali stoku, mladi arheolozi koji su, uz stručan nadzor, radili na zanimljivim lokalitetima...

Na našoj Katedri se u tom periodu dešavalo nešto interesantno – profesor Borislav Jović radio je terenska istraživanja kulturnih potreba radnika (po naredžbini Kulturno-prosvetne zajednice Pančeva) i obučavao je svoje studente istraživačkim metodama i anketarskim veštinama. Istovremeno, tadašnja asistentkinja, Milena Dragičević Šešić, je proširila „platformu obrazovanja“ na kulturnu politiku, sociologiju kulture, kulturu svakodnevice...⁷ Kako nam se sada čini – bio je to trenutak kada je Katedra za organizaciju izašla iz relativno uskog produkcijско-producentskog promišljanja profesije na nov, neistražen i zanimljiv teren. Podstaknuti mogućnošću da se usavršavamo i radimo nešto jako interesantno i (društveno) korisno, ponudili smo *Mladim istraživačima Srbije* projekat *Kulturne potrebe seoske i radničke omladine*. Rukovodstvo *Mladih istraživača* (sećamo se Vigora Majića, Dušana Mihajlovića, Dragana Mojovića, Beare i Jordana Aleksića) bilo je oduševljeno ovom svežom idejom i veoma brzo nam je, preko njihove mreže, stigla ponuda iz Prijepolja.

Te godine opština je dovršila radove na lepom i velikom zdanju Doma Revolucije (današnji Dom kulture Prijepolje), ali programska koncepcija kulturnog centra nije bila postavljena i bili su im potrebni stručnjaci koji će kvalifikovano uobličiti delatnosti Doma. Ideja terenskog istraživanja kulturnih potreba i sadržaja slobodnog vremena radničke i seoske omladine tadašnjem opštinskom rukovodstvu Prijepolja baš i nije bila najjasnija, ali su i pored toga rado prihvatili mlade kulturologe koji će istraživanje na terenu raditi „za svoj groš“. Iz njihove vizure glavna dobrobit boravka ekipe mladih kulturologa bio je konsultantski rad na budućim sadržajima Doma Revolucije.

7 Grupa mladih istraživača Smera za organizaciju scenskih i kulturno-umetničkih delatnosti Fakulteta dramskih umetnosti osnovana je 26. decembra 1978. Delovala je u sklopu Univerzitetske konferencije Beograda. Gordana Ljubić, jedna od autorki ovog teksta, je u periodu 1979/1981 bila potpredsednik Univerzitetske konferencije mladih istraživača.

Tako su se složile sve kockice mozaika – istraživačka akcija bila je zakazana za juli mesec, počeli smo ubrzano da radimo na stvaranju tima, upitnicima, uzorcima... Milena Dragičević Šešić se prihvatila stručnog rukovođenja istraživanjem, a Milena Petrović bila je inicijator i glavni organizator, odnosno komandant akcije. Kada smo se dotakli terminologije koja se koristila u *Mladim istraživačima* – akcija, komandant, štab i slično, jasno se vidi da je čitav koncept ove organizacije iznikao iz omladinskih radnih akcija. Danas nam je to smešno, ali tada nam akcijaški rečnik nije smetao, mi smo u sopstvenim očima bili mladi kulturolozi! U istraživačkom timu sa FDU bili su: Nevena Nikitin, Rukija Divanović, Sava Đuričić, Dragana Kalićanin, Gordana Ljubić, Miroslava Mimica Jovanović, Miki Mimica Milutinović, Miloš Lalić... Kako su pravila *Mladih istraživača* nalagala – jedan deo tima morao je biti sastavljen od omladinaca koji su se prijavljivali preko javnog konkursa. Sećamo se Slađane Novosel, sadašnje novinarkе iz Novog Pazara, Avda iz Sarajeva, Branka iz Skoplja, Edina iz Bihaća⁸...

Bili smo smešteni u planinarskom domu *Boško Buha* na Jabuci, koji se nalazi, otprilike, na pola puta između Prijepolja i Pljevalja. Napravili smo tri tima – jedan je bio zadužen za anketiranje radničke omladine, drugi za seosku omladinu, a treći je istraživao rad svih gradskih ustanova i organizacija kulture sa posebnim akcentom na okolnosti i potrebe na koje novoosnovani Dom Revolucije treba da odgovori.

Ustajali smo zorom da bismo stigli u prijepoljske fabrike i razgovarali sa mladim radnicama i radnicima, a morali smo da idemo lokalnim prevozom ili auto-stopom – uglavnom su nas primale kamiondžije koje su na relaciji Pljevlja – Prijepolje prevozili drva. Istraživanje seoske omladine bilo je samo po sebi avantura – slabo prohodni putevi, sela koja imaju bezbroj udaljenih zaselaka, loše ucrtane karte. Priskočili su nam u pomoć prijepoljski izviđači i vodili nas prećicama kroz predivne predele Sandžaka. I danas pamtimo njihovu izviđačku krilaticu: Kartu čitaj i seljaka pitaj! Pešačili smo do Kamene gore, Mileševе, Hisardžika...

8 Edin Lonić nakon toga upisuje FDU, a danas je producent na TV Sarajevo i profesor Produkcije na Akademiji u Tuzli.

Nevena Nikitin, vođa grupe za istraživanje kulture radnika, razgovara sa konsultantima Milenom Dragičević Šešić i tada asistentom Vlastimirom Trajkovićem sa Fakulteta muzičke umetnosti

Hisardžik, malo selo, nedodijta. Timovi su bili sastavljeni od po dva anketara, a nas dve (D. Kaličanin i G. Ljubić) smo bile zajedno na „terenu“. U sećanju nam je ostala slika jedne uredne, od blata i trske napravljene kuće, od jedne sobe u kojoj je živela muslimanska porodica – baka sa unukom... pod zemljani i uredno prekriven debelim prozirnim najlonom... sedelo se na podu na mekim jastucima, sve beskrajno čisto i gostoprmljivo... a struje nisu imali, već se uveče čitalo uz sveću. Odsećeni od sveta, a nadomak grada. Topla dobrodošlica, divne „zvrk“ pite i hladna voda iz bunara... Radoznanost i čudna žeđ za znanjem.

Pre podne smo bili na terenu, a popodneva i večeri smo provodili obrađujući upitnike i upisujući „krstiće“ u „čaršave“ čije su se dimenzije merile u metrima. Nismo imali programe za obradu podataka, tako da smo sate i sate utrošili ručno unoseći odgovore u iscrtane tabele. Za taj monoton deo našeg, inače po svemu dinamičnog istraživanja, vezana je jedna anegdota u kojoj je glavni akter bio osamnaestogodišnji učenik smera za organizatore kulture, Avdo iz Sarajeva. Nije se baš dobro snašao kao anketar, a još manje je voleo da unosi podatke. Glasno je negodovao: „Raja ja ću pošiziti, raja mene je do-

sadno“ i to je stalno ponavljao dok nismo digli ruke i oslobodili ga obaveza. I danas ga se, sa smeškom, sećamo, a njegovu rečenicu smo, u različitim životnim situacijama, ponovile barem hiljadu puta.

Edin Lonić čita, a Rukija Divanović iscrtava sa kolegama formulare za unos i kodiranje podataka dobijenih intervjuima

Tim koji je radio u Domu Revolucije bio je u fokusu interesovanja lokalne vlasti, a ispostavilo se da je taj deo našeg projekta, kao i čitavo istraživanje, bilo izuzetno zanimljivo i za širu javnost. Potpuno nenajavljeno u posetu nam je stigao tadašnji generalni direktor *Politike* i njen glavni i odgovorni urednik – Vukoje Bulatović, u pratnji dr Najdana Pašića, profesora Fakulteta političkih nauka i novinara Vladimira Stefanovića. Intervjuisali su nas, fotografisali, zapisivali detalje. Posebno ih je fascinirao kvalitet naših upitnika, činjenica da smo adaptirali Cvijićev upitnik za istraživanje sela, a naročito saznanje da smo već obradili prikupljene podatke i da već radimo na njihovoj analizi i interpretaciji. U dnevnom listu *Politika* je još u toku istraživanja objavljena opširna reportaža o našem poduhvatu.

Sa ekipom arheologa predvođenom profesorom Dragoslavom Srejovićem, koja je radila na iskopavanju rimske nekropole Kolovrat u Prijepolju smo se

lepo družili. Profesor nam je kuvao svoj čuveni pasulj, a mi smo ih zvali na heljdopitu – jedini ukusni deo menija iz Neđove kuhinje (tako se zvao upravnik planinarskog doma koji je, uzgred, neprestano pokušavao da uštedi na nama, posebno na bojleru u zajedničkim kupatilima). Posetili smo i mlade istraživače – etnologe u Novoj Varoši koje je vodio profesor Petar Vlahović. Tu smo videli i drugačiji tip istraživačkih upitnika namenjenih posmatranju kulture svakodnevnog života seoskog stanovništva. Naše kolege etnolozi su nam tada prikazali sve običaje tog kraja vezane za prosidbu i svadbu.

Završni istraživački elaborat imao je 300 strana, a deo rezultata istraživanja smo objavili u časopisu *Istraživač*. Naša koleginica Mimica Jovanović napisala je i odbranila diplomski rad na temu Doma Revolucije, koji je dao osnovu za razvoj programskog koncepta Doma.

Ostalo nam je još mnogo lepih slika sa istraživačke akcije na Jabuci: Vlasta Trajković, tadašnji mladi asistent na FMU⁹, naš stručni konsultant, uronjen u svoj svet muzike, izašao je jednog popodneva na livade i ječmena polja Jabuke odeven kao iz filma *Moja Afrika*. U ruci je držao mrežicu za leptire. Popodne je, toplo predvečerje. Mimica (Miki Milutinović) i Vlasta na susednom brdašcetu pokušavaju da uhvate zalutalog konjića. Posmatramo taj neobičan prizor sa klackalica ispred odmarališta. Gledamo kako Mimica pomaže Vlasti da uzjaše, spojivši šake u „lopovske“. Kako Vlasta zakorači na Mimicine šake, tako se konjić mirno malo pomeri, tek toliko da ga Vlasta promaši. Naravno, scena se ponavljala nekoliko puta...

Milena Dragičević Šešić nam je otkrila da je bila član folkloru, pa nas je učila koracima *Igrale se Delije* (postoji i jedna fotografija koja je ovekovečila taj trenutak). Sećamo se i poslednje večeri sa ražnjem na kome se vrti brav (čitaj jarac „živ pečen nedopečen“), pa nestanka struje te oproštajna noć u nekim elementima počinje da liči na horor komediju...

Ništa nije moglo da pokvari, ni onda, a tek ne sada naš *optimizam sećanja*. Sve nas je to još više vezalo i povezalo i traje do danas.

9 Danas redovni profesor i član Odeljenja za umetnost SANU.